

O‘ZBEK VA NEMIS ISMLARIDA DIN, MADANIYAT VA TARIXNING AKS ETISHI

Mirzaboyeva Nafisa Muxnatdinovna

O‘zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolaning asosiy g‘oyasi o‘zbek va nemis ismlari, ularning kelib chiqishiga ta’sir etuvchi omillar, bolaga ism qo‘yishda ko‘zda tutiladigan xususiyatlar, boshqa millat ismlarning nemis ismlariga ko‘chishini o‘rganish.

Kalit so‘zlar: Madaniyat, xalqlarning tarixiy aloqalari, etimologiya, familiya, monarx, an’ana.

O‘zbek va nemis ismlari kelib chiqishi, tovushi va yozilishi jihatidan bir-biridan farq qiladi. Nemis ismlari ko‘pincha german ildizlaridan kelib chiqqan va german yoki lotin ildizlariga ega, o‘zbek ismlari esa fors, arab, turkiy yoki o‘zbekcha ildizlardan kelib chiqqan. Nemis ismlari ko‘pincha bir so‘zdan iborat bo‘lib, ism, otaning ismi va familiyasi kabi ikki yoki uch qismdan iborat bo‘lsa, o‘zbekcha nomlar ikki yoki undan ortiq so‘zlardan iborat bo‘lib, ular so‘zlar, berilgan ism va ota ismining birikmasidan iborat.

O‘zbek va nemis ismlarining tovushi ham farq qiladi. Nemis ismlari ko‘pincha qat’iy va to‘g‘ridan-to‘g‘ri eshitiladi, o‘zbek ismlari ko‘pincha yumshoq va murakkab tovushga ega, ayniqsa ular fors yoki arab ildizlaridan bo‘lsa.

Shuni alohida ta’kidlash joizki, O‘zbekistonda ham bolalarga bolaning tug‘ilishi bilan bog‘liq xususiyatlar yoki hodisalarni aks ettiruvchi ismlar berish an’analarini mavjud. Masalan, bola bahorda tug‘ilgan bo‘lsa, unga “Bahrom” (bahor), Qurbon hayitida tug‘ilgan bo‘lsa, “Qurbon” (qurbonlik) ismlarini qo‘yish mumkin.

O‘zbek ismlarining kelib chiqishi islom an’analarini, xalq urf-odatlarini va an’analarini, tarixiy va madaniy omillar kabi turli manbalar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin.

Abdulla, Abdurahmon, Abdulhakim, Abdulxoliq, Abdumalik va boshqalar kabi ko‘plab o‘zbek erkak ismlari islom an’analaridan kelib chiqqan bo‘lib, “Allohning quli” degan ma’noni anglatuvchi arabcha so‘zlardan kelib chiqqan.

Guliston, Lola, Nigora, Ravshona va boshqalar kabi ba’zi o‘zbek ayol ismlari o‘zbek xalq urf-odat va an’analaridan kelib chiqqan. Bu ismlar tabiatning go‘zalligi va inoyatini, shuningdek, ota-onalarning farzandiga ma’lum fazilatlar va xususiyatlarni yetkazish istagini aks ettiradi. Ayrim o‘zbek ismlari tarixiy va madaniy mazmunga ega, masalan, Temur (mashhur hukmdor) ismi O‘zbekistonda eng ko‘p uchraydigan erkak ismlaridan biridir.

Umuman olganda, o‘zbek ismlari O‘zbekistonning turli xalqlar va dinlar bilan madaniy-tarixiy aloqadorligini aks ettiradi, shuningdek, ota-onalarning o‘z farzandlariga ma’lum fazilatlar va xususiyatlarni o‘tkazish istagini bildiradi. O‘zbekistonda bolalarga ikki yoki undan ortiq so‘zlarni qo‘shib ism qo‘yish an’anasi ham mavjud. Masalan, “Xurshedbek” nomi “xurshed” (quyosh) va “bek” (hukmdor)

so‘zlarini birlashtirib, “quyosh hukmdori” nomini hosil qiladi. Bunday ismlar ota-onalar farzandiga ega bo‘lishini xohlaydigan ma‘lum ma‘no va fazilatlarni yetkazish uchun ishlatiladi.

Ayrim o‘zbek ismlari o‘zbek xalqining tarixiy aloqalari bo‘lgan boshqa xalqlarning urf-odatlarini bilan ham bog‘lanadi. Masalan, “Shahzoda” nomi fors an‘analari bilan bog‘liq bo‘lishi va “shoh avlodi” degan ma‘noni anglatadi. Umuman olganda, o‘zbek ismlarining kelib chiqish manbalari ko‘p bo‘lib, har bir ism o‘ziga xos kontekst va ma‘noga ega. O‘zbek ismlari kelib chiqishidan qat’i nazar, O‘zbekistonning turli xalqlar va mintaqalar bilan madaniy, diniy va tarixiy aloqalarini o‘zida aks ettiradi.

Shuni ham ta’kidlash joizki, o‘zbek ismlari mintaqa yoki millatga qarab farq qilishi mumkin. Masalan, Qoraqalpog‘istonda bu hududning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi “Qangeldi”, “Shokirjon”, “Maxtumqori” kabi nomlar keng tarqalgan. O‘zbekistonda an’anaviy o‘zbek ismlari bilan bir qatorda madaniyatlar va tillar qarishmasi natijasida hosil bo‘lgan ismlarni ham uchratish mumkin. Masalan, ruscha, turkcha, arabcha va inglizcha nomlar ism sifatida ishlatilishi mumkin. Familiyalar, joy nomlari va boshqa so‘zlarga asoslangan ismlar ham mashhur.

Umuman olganda, o‘zbek ismlari O‘zbekiston madaniyati va an‘analarining muhim qismi bo‘lib, ko‘plab kelib chiqish manbalarini o‘zida aks ettiradi. Ular islom an‘analari, xalq urf-odatlarini va an‘analari, tarixiy va madaniy omillar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin, shuningdek, O‘zbekistondagi mintaqalar va millatlarning o‘ziga xos xususiyatlarini aks ettiradi.

Germaniya aholisi soni bo‘yicha dunyoning o‘n besh davlati ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lib, bu XX asrning 90-yillari oxirida G‘arbiy va Sharqiy Germaniyaning tarixiy birlashuvi tomonidan hal qiluvchi ta’sir ko‘rsatdi. Germaniyada familiyalar ismlardan ancha keyin paydo bo‘lgan. Har qanday davlatda bo‘lgani kabi barcha xalqlarda ham ismlarning shakllanishi bir bosqichda emas, balki vaqt o‘tishi bilan turli tarixiy voqea, hodisa, jarayonlar ta’sirida sodir bo‘lgan. Bugun biz uchratgan nemis ismlari unda asta-sekin to‘planib, turli manbalardan olingan. Ulardan ba’zilari qadimgi nemis onimlariga qaytadi, ko‘plari turli vaqtlarda boshqa xalqlar, shtatlar va mintaqalardan, asosan, qo‘shni xalqlardan olingan. Bugungi kunda xorijiy ismlarga bo‘lgan kuchli ishtiyoq kuzatilmoqda. Zamonaviy nemis tilida so‘zlashuvchi madaniyatda odam ikki xil ismga ega: shaxsiy (Rufname) va familiyasi (Familiename). Nemis muhitida otasining ismi (Vatersname) yo‘q. Kundalik hayotda der Name so‘zi familiyani bildiradi. To‘liq ism talab qilinadigan rasmiy hujjatlarda "Vorname und Name" ustuni mavjud, ya’ni ismi va familiyasi.

Nemis tilidagi eng qadimgi ismlar miloddan avvalgi boshqa hind-evropa tillarida bo‘lgani kabi ikki qismdan iborat bo‘lib, sehrli tarzda odamning taqdiriga "ta’sir qilish", unga kuch, jasorat, g‘alaba, xudolarning himoyasi va boshqalarni berishga chaqirilgan. Bu Eberxart ("to‘ng‘izdek kuchli"), Bernhart ("ayiqdek kuchli"), Wolfgang (Avliyo Nikolayga sig‘inish orqali tarqalgan hayvon niqobidagi jangchi) kabi mavjud qadimgi nomlarning etimologiyasida o‘z aksini topgan.

Ko‘pgina zamonaviy nemis ismlarini ikki guruhga bo‘lish mumkin. Birinchisi, qadimgi germaniyalik ismlar (Karl, Ulrich, Wolfgang, Gertrud). Shaxs ismlarining eng qadimgi qatlamidan -

ulardan 2000 ga yaqini topilgan - bugungi kunda deyarli yuzta faol ism mavjud. Ilk o'rta asrlarda allaqachon shaxsiy ismlarning "sehrli ma'nosi" butunlay yo'qolgan. Hozirgi kunda ular urfga mos kelmaydigan deb hisoblanadi va o'z farzandlarining umumiy fondan farqli bo'lishini xohlaydigan ot-onalar tomonidan qo'llaniladi.

Ikkinchisi - katolik taqvimidan olingan xorijiy nomlar. VIII asrning ikkinchi yarmida xristianlik bilan bog'liq ismlar Italiyadan nemis tiliga kira boshlaydi: birinchi navbatda, Eski Ahddagi ismlar - Odam (ibroniycha "asl"), Syuzanna (ibroniycha "nilufar"), keyin Andreas (yunoncha "jasur"), Agathe ("mehribon"), Katharina ("sof"), lotin tilidan - Viktor "g'olib", Beata "baxtli". Injil nomlari ayniqsa 15-asrda faol ravishda olingan. Bundan tashqari, katolik oilalarida avliyolarning ismlari - chaqaloqlarning homiylari, lyuteran oilalarida - Injil qahramonlarining ismlariga ustunlik berilgan. Diniy mazmundagi shaxsiy nomlar ham nemis so'zlari va asoslaridan yaratilgan: Traugott, Fürchtegott, Gotthold va boshqalar.

Nemis ismlarini tanlashga ko'pincha davriy urf ta'sir ko'rsatdi:

- - bular qadimgi german mifologiyasidan yoki qahramonlik eposidan (Zigfrid, Zigmund va boshqalar) o'zlashtirilgan romantik "skandinaviya" (Knut, Olaf, Sven, Birgit);
- - ba'zi frantsuz nomlari (Annette, Claire, Nicole, Yvonne);
- - ruscha (Vera, Natascha, Sascha), italyanacha yoki ingliz-amerikacha.

1983 yilda Bern viloyatida (GDR, Leypsig yaqinida) qizlar uchun eng keng tarqalgan ismlar Nikol, Anja, Syuzanna, Maudy, Kristin, Yvonna edi. O'g'il bolalar uchun - Kristian, Tomas, Stefan, Patrik, Maykl, Sebastyan. Ismlar urfi asosan taqlid bilan shakllanadi. Qadimda bolalarga monarxlarning ismlari (Prussiyada - Fridrix, Vilgelm; Saksoniyada - Avgust, Iogann, Albert; Avstriyada - Iosif, Leopold, Maksimilian), shuningdek, adabiy asar qahramonlarining ismlari berilgan. .

Umuman olganda, irsiy ism (Erbsnamensitte) odati nemis an'analari muhim rol o'ynagan. Bu odat ajdodlar o'z avlodlarida yashashni davom ettiradilar va shuning uchun ularning nomlari keyingi avlodlarga o'tishi kerak degan ishonchga asoslanadi. Bu juda aniq shakl va ketma-ketlikda sodir bo'lgan, birinchi o'g'liga otasi bobosining ismi berilgan, ikkinchi o'g'ilga - ona avlodidan bobosining ismi, birinchi qiziga - onalik naslidan buvisining ismi, ikkinchi qiziga otasi buvisining ismi qo'yilgan.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, nemis onomastikasi nemis tilining boshqa tillar va madaniyatlarga ta'sirini tushunishga yordam beradi. Nemis ismlari ko'pincha xalqaro miqyosda qo'llaniladi va nemis ajdodlari bo'lgan ko'plab odamlar o'z ismlarini dunyoning turli burchaklariga olib ketishgan, buning natijasida turli madaniyatlarda boy va xilma-xil ismlar kelib chiqqan. Aytish joizki, nemis onomastikasi nemis madaniyati, tarixi va tili haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etuvchi qiziqarli tadqiqot sohasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hans Walther. Namenkunde und geschichtliche Landeskunde, Leipziger Universitätsverlag GMBH, 2004.
2. Marjorie Eliyabeth Plummer, Joel F. Harrington. Names and Naming in Early Modern Germany, Berghahn Books, 2019.
3. Г.У. Ахмедова, С. Ф. Салимова. Молодой ученый.-2016.-№7.
4. Александрова Т.С., Добровольский Д.О., Салахов Р.А. Словарь немецких личных имён. Происхождение, значение, употребление. – М.: Русский язык, 2000.
5. Debus F. Zur Pragmatik von Namengebung und Namengebrauch in unserer Zeit // Beiträge zur Namenforschung. – Bd. 20. – H. 3. – 1985.
6. В. Yo’ldoshev. O’zbek onomastikasi masalalari, ma’ruza matnlari, Samarqand, 2012.